

GUNNAR ASPELIN: KANTS RÄTTSTEORETISKA ARGUMENTATION. PER OLOF BOLDING: MISSBRUK AV ORDET "RÄTTSREGEL." INGEMAR HEDENIUS: ANALYS AV ÄGANDERÄTTSBEGREPPET. SVEN LARSSON: DE PROCESSUELLA NORMERNAS SYSTEMATIK. HAMPUS LYTTKENS: EN RÄTTSREGEL OCH DESS TEOLOGISKA TILLÄMPNING. KONRAD MARC-WOGAU: AMORALISKT, MORALISKT OCH OMORALISKT ENLIGT KANTS ETIK. TORE NORDENSTAM: AVSKÄCKNINGENS MORAL. LEIF STILLE: EN BEVISTEORETISK PARADOX: STIG STRÖMHOLM: ANALYS OCH PROGNOSE. TVÅ TYPER AV RÄTTSLIGT BESLUTSFÖRFARANDE. JACOB SUNDBERG: RÄTTSKÄLLORNA PÅ 1900-TALET.

FILOSOFI OCH RÄTTSVETENSKAP

Redaktörer: Bertil Belfrage & Leif Stille

AVSKRÄCKNINGENS MORAL

av Tore Nordenstam

Föreställningar om straffets avskräckande funktion har spelat en framträdande roll i det rättsliga tänkandet sedan slutet av 1700-talet, då Beccaria, Bentham och Feuerbach framlade de klassiska avskräckningsteorierna om straff.

I uppsatsens första avsnitt genomgår jag en modern variant på det klassiska temat, Norbert Hoersters teori om allmänpreventionen från 1970. Genomgången mynnar ut i slutsatsen att en adekvat behandling av de normativa och empiriska problem, som avskräckningsstraff aktualiserar, kräver en åtskilligt mer komplicerad analysram än den som Hoerster arbetar inom.

I det andra avsnittet av uppsatsen lägger jag fram ett utkast till en sådan analysram. Ramen omfattar komponenter av fyra slag: kriterier för urval och fördelning av straff, människo-modeller, samhällsmodeller, empirisk kunskap.

I det tredje avsnittet av uppsatsen illustrerar jag hur den föreslagna analysramen kan användas genom att ta upp ett av de många moralproblem som avskräckningsstraff ger upphov till: frågan om avskräckningsstraff medför offer av i någon mening oskyldiga människor.

Inledning

Den juridiska straffinstitutionen brukar backas upp med hänvisning till faktorer som hämnd, skuld och soning, individual- och allmänprevention, terapi och reform. Ibland framhålls en av dessa faktorer som den enda eller dominerande faktorn som kan legitimera straff, som i Mabbotts klassiska uppsats från 1939, där en rent retributiv teori läggs fram, eller i den norska strafflagen från 1842, som uttryckligen baserade sig på "avskräckningsteorin" (Andenæs 1952). Nu för tiden tycks "kompromissteorier" (Honderich 1971) eller "föreningsteorier" (Roxin 1966) vara vanligare. Roxin 1966 är ett typiskt exempel. Ett annat är Coddington 1946, som talar om »a wise blending of the deterrent and reformative, with the retributive well in mind» (Grupp 1971, 353).

I den juridiska litteraturen framställs ofta dessa teorier i starkt schematisk form, och argumentationen antyds ofta bara. Det finns, för att citera H.L.A. Hart, »en genomgående tendens till överförenkling av mångfacetterade problem som kräver separat behandling» (Hart 1968, 3). I analytisk rättsfilosofi har man de senaste decennierna påbörjat arbetet med att reda ut den trassliga härvan av inslag i de traditionella teorierna om straff. Den nyss citerade uppsatsen av Hart är en utmärkt illustration på hur detta utredningsarbete kan gå till.

Den straffteori som jag skall ta som utgångspunkt för mitt vidare resonemang, Norbert Hoersters renodlade avskräckningsteori från 1970, understryker Harts observation. Det är, som jag skall visa i avsnitt 1, fråga om en starkt förenklad straffteori. I avsnitt 2 skisserar jag så några komponenter,

som bör ingå i en mera nyanserad straffteori. Inte bara i förhållande till Hoerster utan också i förhållande till Hart blir det en vidgning av perspektivet genom att empiriska, sociala faktorer får en betydligt mera framträdande plats i den här skisserade analysramen än hos Hoerster och Hart.

En möjlighet, som är värd att hålla in mente, är att de traditionella straffteorierna har karaktären av ideologier snarare än av vetenskapliga teorier. Vilhelm Aubert har föreslagit att allmänpreventionsteorin om straff har kommit att bli allmänt utbredd genom att man använt uteslutningsmetoden: man har ansett sig behöva en teori som legitimerar straffinstitutionen, och eftersom alla andra alternativ tett sig ohållbara har man satsat på allmänpreventionen trots det magra stöd som går att anföra till dess favör. Allmänpreventionsteorin har därmed kommit att fungera ideologiskt: »Ideologins funktion har knappast bestått i att framkalla, motivera straffrättsliga åtgärder. Den tycks snarare fungera som en legitimering av domsutslag och reaktionsformer framkallade av andra orsaker» (Aubert 1973, 253). Auberts förslag tycks, som vi strax skall se, stämma väl på den avskräckningsteori som vi nu övergår till att granska.

1. En modern avskräckningsteori

För att allmänpreventionsteorin (som Hoerster identifierar med en ren avskräckningsteori) skall vara acceptabel, måste den uppfylla två villkor, enligt dr Hoerster: (1) ett empiriskt villkor, och (2) ett normativt villkor.

(1) Det empiriska villkoret är att statens avskräckande med hjälp av straff verkligen har de påstådda avskräckningseffekterna (Hoerster 1970, 273). Vilka avskräckande effekter på-

står avskräckningsteorins förfäktare att straff har? Enligt Hoerster bara att »människor avhålls från straffbelagda handlingar genom statens straffhot i *några* fall (och även i dessa fall räcker det att straffhotet är en bidragande orsak som jämte andra faktorer leder till att man avstår från den straffbelagda handlingen)» (s. 274). Detta är uppenbarligen ett absolut minimum av avskräckningseffekter som straff måste ha för att avskräckningsteorin överhuvudtaget skall vara värd att diskutera som socialpolitiskt instrument. Om inte straffhotet avskräckte åtminstone några människor i någon mån i några situationer, skulle avskräckningsteorin inte förtjäna vidare beaktande. Det verkar rimligt att anta att detta minimivillkor är uppfyllt.

(2) Men av detta följer inte att avskräckande straff är ett lämpligt socialpolitiskt instrument. »Rätt förstådd (dvs. i sin enda plausibla form) gör preventionsteorin... bara anspråk på att legitimera det statliga straffet som *institution*», skriver Hoerster, och fortsätter med att säga att teorin lämnar det öppet hur straffen skall fördelas (s. 278). Som distributionsprincip föreslår han "lika-för-lika"-principen: »I relevanta hänseenden lika fall skall behandlas lika» (*ibid.*). Detta är det normativa villkoret, som avskräckningsteorin måste uppfylla jämte det empiriska villkoret ovan.

Hur avgör man då vad som är i relevant hänseende lika fall? Hoersters förslag är att använda den allmänna värderingen av de intressen som skadats. »Ett mord väger entydigt tyngre än t.ex. en kroppsskada, en stöld lättare än t.ex. en våldtäkt» (s. 278). Hoerster förutsätter något slags nytto- eller intressekalkyl, där straffets nackdelar drabbar brottslingen i samma utsträckning som han för sin egen nyttas skull minskat »de gemensamma fördelarna» (*ibid.*).

Hoerster faller därmed in i den utilitaristiska traditionen

från Bentham och Mill. I denna tradition analyserar man gärna moralsituationer som om det vore fråga om kvantifierbara förhållanden, till exempel genom att tillskriva olika handlingsalternativ olika värden (+10, -27, +250 etc.). (Se t.ex. Harald Ofstads inledning till Storheim 1970, s. xxii). Aktören som vill handla moraliskt riktigt bemödar sig så om att finna fram till det handlingsalternativ som har det största talvärdet. Man förutsätter, mer eller mindre bokstavigt, att alla moraliska förhållanden kan värderas i en gemensam valuta (lycka, nytta, pleasure & pain e.d.). Åtminstone i mera teoretiska sammanhang skulle det vara en fördel att konsekvent undvika den sortens metaforer, bland annat därför att nyttokalkylmetaforerna lätt kan väcka intryck av större konsensus än vad som kanske föreligger. Vad finns det t.ex. för anledning att deklarerera att mord entydigt minskar den allmänna nyttan mer än stöld? Att tala om ”nytta” eller ”gemensamma fördelar” i detta sammanhang förefaller mig att vara ett inadekvat sätt att antyda vad det är fråga om: en mängd kriterier av olika slag som behöver artikuleras och preciseras. Gäller det t.ex. ett mord på en vanlig privatperson, verkar det mindre adekvat att tala om effekterna för allmännyttan än att tala om brott mot en grundläggande princip om livets okränkbarhet.

Finns det inte objektivt kalkylerbara värden på det moraliska området, blir det viktigt vem som utför de moraliska resonemangen. Vem avgör att mord är värre än stöld? En möjlighet är att hänvisa till allmänt utbredda åsikter hos publicum. Men det skulle innebära att porten lämnades vidöppen för betraktelser av alla möjliga slag: skuld, soning och hämnd, oreflekterade traditionella värderingar, gruppintressen osv.

Det förefaller klart att Hoerster lämnar porten öppen på det viset, och därmed förvandlas hans rena avskräckningsteori

till en ideologi som legitimerar status quo, hur det nu råkar vara beskaffat. Hoersters okokritiska sätt att införa ”lika-för-lika”-principen förvandlar hans straffteori till en kompromisst teori (föreningsteori) med alla möjligheter för skuld- och soningstänkande att breda ut sig i strid med hans deklarerade avsikter.

En hypotes som vore värd att testa är att avskräckningsteorier om straff mer eller mindre fördolt brukar bygga på andra faktorer än avskräckningsfaktorn. Vilhelm Auberts hypotes om allmänpreventionsteoriernas ideologiska funktion tycks passa utmärkt på det här aktuella fallet åtminstone. Hänvisningar till mer eller mindre okontrollerbara avskräckningseffekter kan exempelvis lätt användas för att legitimera stränga straff. Som illustration kan jag åter hänvisa till Hoerster, som talar om »den sentimentalism, som löper risken att glömma de potentiella offrens intressen för missdådarnas intressen» (s. 280).

I sin diskussion av ”lika-för-lika”-principen överförenklar Hoerster uppenbarligen sambandet mellan rätt och moral. Ett rättssystem kräver något slags uppbackning av allmänheten för att kunna tillämpas, men av det följer det inte att alla allmänt accepterade värderingar skall importeras okritiskt till strafflagen. Hart, som på ett liknande sätt som Hoerster hänvisar till allmänt utbredda åsikter om olika brotts tyngd (»a common sense scale of gravity»), påpekar att de allmänt utbredda åsikterna på detta område är ganska grova och att det finns en risk att man förvirrar moralen eller att lagen råkar i misskredit om man avviker alltför skarpt från den allmänt accepterade grova skalan (Hart 1968, 25). Hart gör det klart att överensstämmelse med allmän moral bara kan vara ett av de kriterier som är relevanta för att avgöra straffs rättfärdighet. Om straff uppfattas som ett lidande, kan man t.ex. med ut-

gångspunkt i normen att människor inte i onödan bör påföras lidande argumentera för att straff bör göras så lätta som möjligt och helst undvikas helt. Normen om minimalisering av mänskligt lidande pålägger juristen ansvaret att handskas kritiskt med de allmänt utbredda moraliska värderingarna av olika slags handlingar.

2. En analysram

De båda villkor som allmänpreventionen måste uppfylla enligt Norbert Hoerster räcker inte till, men de ger en antydning om vad som behöver utarbetas för att kunna behandla de traditionella straffteorierna på ett mera tillfredsställande sätt. Det normativa villkoret behöver ersättas av en differentierad kriteriemängd, och det empiriska minimivillkoret behöver kompletteras med detaljerad empirisk kunskap om avskräckbara handlingstyper och människotyper. En närmare analys av avskräckbarhet kräver i sin tur att alternativa människomodeller utarbetas och att straffinstitutionen analyseras i sitt sociala sammanhang. Om dessa fyra moment – kriterier, människomodeller, samhällsmodeller, empirisk kunskap – artikulerades, skulle man få en analysram, en ram inom vilken mera artikulerade och nyanserade teorier om straff skulle kunna utformas. Låt mig antyda vad som skulle kunna göras inom dessa fyra delområden.

(i) Kriterier

Det förefaller uppenbart att Hoerstes kriterieuppsättning är alltför enkel. Det räcker inte med det empiriska minimivillkoret och ”lika-för-lika”-principen om man vill visa att straffinstitutionen inklusive avskräckande straff är moraliskt accepta-

bel. Till att börja med skulle man kunna skilja mellan två slags kriterier för straff: urvalskriterier och fördelningskriterier. Urvalskriterierna gäller vilka straff som kan komma i fråga och för vilka handlingar, fördelningskriterierna gäller hur de möjliga straffen skall fördelas rättfärdigt över befolkningen.

Några förslag till urvalskriterier:

- (1) *Mänsklig värdighet*: straffen får inte vara oförenliga med minimikrav på mänsklig värdighet. (Vad detta innebär specificeras i en mängd underkriterier. Jämför t.ex. med det arbete som pågår i den europeiska människorättskommissionen.)
- (2) *Minimalisering av mänskligt lidande*: straff (definierat som något ont, ett malum) skall göras så lätta som möjligt och helst undvikas helt. (I anknytning till Müller-Dietz 1973 skall jag hänvisa till detta kriterium som "ultima ratio"-kriteriet. Jfr också Schmidhäuser 1972, 44 och 47.)
- (3) *Skydd av vitala intressen*: straffsystemet ordnas så att vitala intressen skyddas så effektivt som möjligt. (Här krävs specifikation av *vilka* intressen och *vems* intressen som skall skyddas effektivt.)

Det är tänkbart att ultima ratio-kriteriet (2) kan betraktas som ett underkriterium till mänsklig värdighet (1). Det är en fråga som jag lämnar öppen. Ultima ratio-kriteriet förefaller att vara så viktigt i straffteoretiska sammanhang att det förtjänar att framhållas särskilt; därav uppställningen ovan. Värde- och ultima ratio-kriterierna anger en ram inom vilken effektivitetstänkandet kan röra sig. Intresseskyddskriteriet begränsas alltså av värde- och ultima ratio-kriterierna. Men de begränsningarna är inte nog. Effektivitetstänkandet

måste också åläggas begränsningar som har att göra med rättfärdighetshänsyn. Det är sådana hänsynstaganden som fördelningskriterierna är avsedda att tematisera.

Några förslag till fördelningskriterier:

- (4) *Förutsägbarhet*: samhällsmedborgarna skall i hög grad kunna förutsäga straffsystemets reaktioner på olika sorters handlande.
- (5) *Ansvar*: endast den som är ansvarig för en handling straffas.
- (6) *Likhet*: lika fall skall behandlas lika i görligaste mån.

Fördelningskriterierna (4) - (6) är grovt och preliminärt formulerade. Utgångsformuleringarna behöver preciseras och specificeras, i anknytning till analys av konkreta rättsfall, och avvägningsproblematiken behöver undersökas. Avvägningen mellan effektivitetskriteriet (3) och fördelningskriterierna (4) - (6) är ett *crux* för alla avskräckningsteorier om straff och kräver närmare analys, likaså i anknytning till konkreta rättsfall.

(ii) Människomodeller

Hoerster arbetar med en rationalistisk människomodell: den klassiska kalkylerande människan som väger för- och nackdelar med olika alternativ mot varandra (s. 273). Till yttermera visso arbetar han med en direkt avskräckningsmodell och förbiser möjligheten av indirekt avskräckning, det som i Uppsala-traditionen brukar kallas för straffets moralbildande och vanebildande effekter (se t.ex. Aubert 1954). Preventionsteorin förutsätter enligt Hoerster bara att många människor i många sammanhang handlar rationellt i bemärkelsen att de fattar sina handlingsbeslut på grundval av en beräkning av

följderna av olika handlingsalternativ (s. 274, not 4). Men människan är inte bara en »blixtsnabb kalkyleringsmaskin», för att använda Thorstein Veblens fras, och inte heller alltid styrd av rationella överväganden om olika alternativs nyttopotential. Vill man undvika att påföra människor onödigt besvär och lidande, behöver man insikter i hur människors beslutsfattande går till i olika slags situationer. En artikulerad kunskap på detta område kräver att de klassiska rationalistiska handlingsmodellerna kompletteras med andra modeller. Vissa utgångspunkter för ett sådant arbete kan man finna i den aktuella beslutsteoretiska och organisationsteoretiska litteraturen (Marchs och Simons satisfieringsmodell, Cohen-March-Olsens »garbage can model» etc).

(iii) Empirisk kunskap

Var och en kan från sin egen erfarenhet bekräfta att straffhot ibland kan medverka till att man avstår från vissa handlingar, men bristen på systematiskt vetande på detta område framhävs ofta i litteraturen (se t.ex. Aubert 1954, Andenæs 1952, Cottino 1973, Schmidhäuser 1972, Törnudd 1969). En rad undersökningar pekar på att graden av avskräckbarhet varierar med personliga och sociala förhållanden: »the social drinker» har en annan hållning till trafiklagstiftningen än »the problem drinker» (Ross 1973), avskräckningseffekten utfaller olika för den professionelle tjuven än för tillfällighetssnattaren (Cameron 1966), etc. Bristen på artikulerad, systematisk kunskap om straffhotets effekter kan till en del uppvägas av den praktiserande juristens insikter, den implicita färdighetskunskap som utgör en väsentlig del av hans kompetens som jurist. Men som både ultima ratio-kriteriet (2) och intresse-skyddskriteriet (3) betonar, är det angeläget att framskaffa

mer kontrollerbart vetande om vilka handlingar som är avskräckbara i vilka situationer. Detta kräver bland annat att det sociala rum, i vilket handlingarna utförs, analyseras, vilket för oss över till den sista komponenten i analysramen.

(iv) Samhällsmodeller

I den filosofiska strafflitteraturen finns det en stark tendens att analysera straffet isolerat utan att beakta dess sociala sammanhang. Mabbott påpekar helt riktigt att man kan dömas till straff men inte till straff plus arbetslöshet (Acton 1969, 52-53). Men eftersom straffinstitutionen inte fungerar i ett socialt vacuum, skulle det innebära en strutspolitik att begränsa sig till de analytiskt urskiljbara straffspecifika aspekterna på straff, om man vill klargöra de moraliska aspekterna på straffinstitutionen för sig själv och andra. Empiriska undersökningar av straffhotets och det verkställda straffets effekter kräver bland annat att modeller för sociala processer och sammanhang artikuleras. Jag skall strax återkomma med ett exempel (Cottinos modell för kriminaliseringsprocessen).

3. Viktimisering

Straff av oskyldiga anses ibland som en *contradictio in adiecto* (t.ex. Benn 1958; jfr Hart 1968, 5-6). Man kan då i stället tala om "kraft" (Ofstad 1970) eller "telishment" (Rawls 1955) eller "viktimisering" (Honderich 1971) för den straffliknande företeelse som en i någon bemärkelse oskyldig person kan utsättas för.

I den utilitaristiska moralfilosofin har man länge diskuterat om de allmänna nyttoprinciperna förhindrar det önskvärda

skyddet av oskyldiga eller inte. Men eftersom alla tycks vara överens om att oskyldiga inte bör straffas, spelar den diskussionen en perifer roll för den som är mera intresserad av substantiella straffproblem än av de analysproblem som den utilitaristiska ansatsen medför. En stor del av den moralfilosofiska debatten om straff och viktimisering mister sitt intresse för den som inte kan eller vill inlemma sig i den utilitaristiska analystraditionen.

När Hoerster kommer in på viktimiseringsproblematiken i sin uppsats, tar han upp de två fall av uppenbar viktimisering som brukar behandlas i den utilitaristiska traditionen. Det ena fallet gäller lagstiftning som tillåter "bestraffning" av uppenbart oskyldiga personer, vilket strider mot rimliga tolkningar av ansvarskriteriet och eventuellt också mot de andra fördelningskriterierna, förutsägbarhet och likhet. Det andra fallet gäller domstolars eventuella rätt att i vissa situationer "straffa" personer som de vet är uppenbart oskyldiga. Situationen kan t.ex. vara den att allmänheten tror att viktimiseringsoffret är den skyldige och viktimiseringen har hälsosamma effekter för den allmänna laglydnaden. Hoerster behandlar detta fall med hänvisning till domarens skyldighet att följa lagen: det faller utanför domarens kompetensområde att bestraffa rättsligt ostraffbara handlingar och likaså att undvika att beträffa rättsligt ostraffbara handlingar (s. 274). (Jämför Feuerbachs dictum »nulla poena, nullum crimen sine lege» – inget straff, inget brott utan lag.) Domarens skyldighet att följa lagen kan i sin tur legitimeras med hänvisning till fördelningskriterierna. Hoerster pekas själv på rättssäkerheten som ett nödvändigt villkor för att avskräckningshotet skall kunna få avsedd verkan (s. 275).

Men det är möjligt att det förekommer mera subtila former av viktimisering än dessa fall av uppenbar orättfärdighet. Ett

sådant fall som möjligen kan innebära ett slags viktimisering föreligger när domstolar utnyttjar strafflatituder med hänsyn till den allmänna laglydnaden etc. (1). Ett annat möjligt fall föreligger när individer som är mer eller mindre socialt predisponerade för vissa handlingar straffas för dem (2).

(1) Andenæs 1970 behandlar ett fall av den första typen: några ungdomar i London dömdes till fyra års fängelse för att ha deltagit i rasupplopp, en förseelse som tidigare beträffats med upp till tre månaders fängelse. Andenæs kommenterar att en sådan dom »känns etiskt problematisk»: »Det er et momentav tilbakevirkning i en slik dom... Resultatet harmonerer heller ikke godt med idealet om likhet for loven» (176-177). Ett sådant fall strider visserligen inte direkt mot förutsägbarhets- och likhetskriterierna ovan, men det uppfyller heller inte kraven på förutsägbarhet och likhet i någon särskilt hög grad. Det är ett moment som talar mot den domstolspraxis som detta fall illustrerar. Men framför allt kan man appellera till urvalskriterierna »skydd av vitala intressen» och »minimalisering av mänskligt lidande» ovan. Det förefaller troligt att man skulle ha kunnat vidta andra åtgärder än viktimisering för att nå de önskade effekterna i ett fall som detta. (Det framgår för övrigt inte av Andenæs' redogörelse i vilken mån som den oväntat hårda domen faktiskt fick de avsedda effekterna.)

Andenæs tar också upp frågan om det låter sig försvara att domaren pålägger extra stränga straff med hänsyn till att ett fall fått eller troligen kommer att få stor publicitet (s. 178). Han tycks vara beredd att acceptera en sådan praxis »inom mycket snäva gränser», dock utan att dessa gränser antyds. Redan det första fallet är stötande för min rättskänsla därför att det bryter mot några av straffkriterierna i högre eller mindre grad. Att införa ett publicitetskriterium bland straff-

kriterierna strider klart mot min rättsuppfattning. Förutsägbarhetskriteriet och likhetskriteriet tillsammans med ultima ratio-kriteriet talar enligt min mening för att man bör söka efter andra medel att skydda de intressen det gäller.

(2) Det andra fallet av möjlig viktimisering problematiserar främst ansvarskriteriet. Det generella problemet gäller här möjligheten att skipa rättvisa i situationer med innebyggda sociala olikheter, där olika individer har olika stora möjligheter att immunisera sig mot rättssystemet. Cottino 1973 framhåller att problemet om straffets avskräckande effekter inte kan diskuteras abstrakt utan måste ses i relation till den samhällstyp inom vilken den sociala kontrollen äger rum (s. 40). Han sammanfattar sin genomgång av relevanta sociala olikheter i form av ett schema över hinder på kriminaliseringens väg:

BETEENDE ▼

- ▼ Norm saknas
- ▼ Normen är ineffektiv
- ▼ Privacy
- ▼ Selektiv social kontroll
- ▼ Offrets komplicitet
- ▼ Rättsväsendets dysfunktioner
- ▼ Domstolarnas differentiella behandling

BROTT ▼

Makten att influera den rättsliga normbildningen är ojämt fördelad i samhället liksom möjligheterna att undandra sig social kontroll och möjligheterna att utnyttja rättsväsendets dysfunktioner genom att dra ut på rättsproceduren etc. Med makt- och status-olikheter följer olika stora möjligheter att immunisera sig mot rättsväsendet. Det i detta sammanhang

mest intressanta resultatet av den ojämna resursfördelningen är att avskräckningsmöjligheterna kommer att variera starkt för olika individer och grupper beroende på deras sociala situation. En individ kan till exempel befinna sig i ett så trängt läge att ett eventuellt straffhot överhuvud taget inte får någon inverkan på hans agerande. (Jfr Leonard & Weber 1970 om de amerikanska bilförsäljarnas situation: "påtvungna brott" i "kriminogena miljöer." Se Cottino 1973, ss. 57, 124.)

För att ultima ratio- och intresseskyddskriterierna skall kunna uppfyllas i rimlig utsträckning i ett samhälle som utmärks av stora makt- och statusolikheter krävs det uppenbarligen tämligen detaljerade kunskaper om de berörda parternas resurssituationer. När det gäller fördelningskriterierna (framför allt ansvars- och likhetskriterierna), krävs det inte bara empiriska kunskaper om de involverade individernas resurser. Frågan om avskräckningsstraff i vår typ av samhälle innebär viktigmisering av oskyldiga individer leder fram till ett grundläggande problem av normativt-analytisk art: i vilken utsträckning kan rättfärdighetsnormer som likhet och ansvar förverkligas i samhällen med stora makt- och statusolikheter?¹

Litteratur

- Acton, H.B., utg., *The Philosophy of Punishment*. London 1969.
 Andenæs, J., "General Prevention – Illusion or Reality?", *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol. 43, pp. 176-198; omtryckt i Grupp 1971, s. 138-162.

¹ Bertil Belfrage, Thorstein Eckhoff och Kjell S. Johannessén har läst och kommenterat tidigare versioner av "Avskräckningens moral". Jag vill tacka dem alla för deras konstruktiva kritik, som jag i görligaste mån inarbetat i den nu föreliggande versionen.

TORE NORDENSTAM

- , "Almenprevensjonen – illusjon eller realitet?", i Andenæs, Bratholm & Christie, *Kriminalitet og samfunn*, 2:a uppl. Oslo 1970.
- Aubert, V., *Om straffens sosiale funksjon*. Oslo 1954.
- , "Allmänpreventionen – teori eller ideologi", i N. Åkerman (utg.), *Kontroll av individen*. 1973.
- Benn, S.I., "An Approach to the Problems of Punishment", *Philosophy* 1958.
- Cameron, M.O., *The Booster and the Snitch*. New York 1966.
- Coddington, F.J.O., "Problems of Punishment", *Proceedings of the Aristotelian Society*; omtryckt i Grupp 1971, s. 333-353.
- Cottino, A., *Slavmarknad – eller om lagens effektivitet*. Umeå 1973.
- Grupp, S.E., utg., *Theories of Punishment*. London 1971.
- Hart, H.L.A., "Prolegomenon to the Principles of Punishment", *Punishment and Responsibility* (s. 1-27). Oxford 1968.
- Hoerster, N., "Zur Generalprävention als dem Zweck staatlichen Straffens", *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, Vol. 1970, s. 272-281.
- Honderich, T., *Punishment, The Supposed Justifications*. Penguin 1970.
- Leonard, W., & Weber, G., "Automakers and Autodealers: A Study of Criminogenic Market Forces", *Law & Society Review*, Vol. 4, s. 407-424.
- Mabbott, J.D., "Punishment", *Mind*, Vol. XLVIII; omtryckt i Acton 1969, s. 39-54.
- Müller-Dietz, H., *Strafe und Tat*. Frankfurt 1973.
- Ofstad, H., "Innledning" till *Storheim* 1970, s. ix-xlv.
- Rawls, J., "Two Concepts of Rules", *Philosophical Review*, s. 4-13; övers. i *Storheim* 1970.
- Ross, H.L., *Law, Science and Accidents: The British Road Safety Act of 1967*. (Research Contributions of The American Bar Foundation, 1973, No. 1).
- Roxin, C., "Sinn und Grenzen staatlicher Strafe", *Juristische Schulung*, 6. Jahrgang, s. 377-387.
- Schmidhäuser, E., *Einführung in der Strafrecht*. Hamburg 1972.
- Storheim, E., utg., *Bentham. Mill. Rawls. Moral og nytte*. Oslo 1970.
- Törnudd, P., "Med hänsyn till den allmänna laglydnaden . . .", i Nestius, H., utg., *Behandling som straff*. 1969.